

A csehek és a magyarok a 10. században

Amikor 906-ban úgy tűnt, hogy a magyarok egyetlen csapással szétzúzták a morva birodalmat, az akkor még új prágai várban esküvőt ültek. Az itt uralkodó fejedelem Vratislav fivére, aki abból a családból származott, amelyik az istenként tisztelt elődöt, Přemysl sajátította ki magának, elvette Drahomírát, a szláv hevellek egy hercegnőjét.

Amikor a következő évben a magyarok a pozsonyi csatában a bajor nemesség nagy részét megsemmisítették, Drahomíra megszülte első fiát. Szülei Václavnak, Vencelnek nevezték el, ami annyit jelent „több dicsőség”. „Több dicsőségnek” – Boleszlónak (Boleslav) – nevezték el második fiukat is, aki néhány évvel később született. Olyan fivérek lettek, akik egyértelműen az archaikus isteni minta alapján egyazon nevet viselték. Egy ilyen kis család számára, amely a Cseh-medence kellős közepén fekvő kis fejedelemségben az új bajor herceg és – a Csehországban szintúgy új – keresztény Isten támogatásával uralkodott, talán kissé becsvágyónak tűnhetett ilyen fényes jövő előrevetítése. A történelem azonban igazat adott neki, furcsamód ebbe a szülők által elképzelt irányba alakította ugyanis sorsukat. Nem pusztán azért, mert az idősebb fiú, mintegy megerősítve isteni rendeltetését az első szláv szentté vált, de a fivérek egyben megteremtették a talán még fontosabb mítoszt is, amikor Boleszló testvérgyilkosságot követett el, és – akárcsak Romulus vagy Káin – új államot alapított. Hogy ez az archaikus hasonlat nem üres feltételezés, azt bizonyítja a tény, hogy még a 11. században is kénytelen-kelletlen azt kellett magyarázgatnia a prágai püspöknek papjai előtt, miként tanítsák meg a hívőknek, hogy nem azért lett Vencelből szent, mert fivére meggyilkolta, hanem azért, mert példamutató keresztény életet élt.

A 935. évi Stará Boleslav-i gyilkosság eredményeképpen olyan állam született meg, amelyben minden nyilvános hatalom közvetlenül és kizárólagosan a Prágában uralkodó Přemysl-fejedelmek kezében volt, a nemesség bárminemű közvetítő szerepét nélkülözve. Boleszló nagy tettvágygal és nem kevesebb szerencsével semmisítette meg az állandó fenyegetést jelentő régi fejedelmeket (*knjazi*) és rombolta szét büszke váraikat, a romok mellett saját várait építve fel, amelyekbe szabad alattvalókat telepített, akik szabadságukért adóval fizettek, de ugyanígy megváltották piacaikat, és lerótták a vasárnapi misén is kötelezettségeiket. Az intézményes állam e modellje nem mutatott hasonlóságot az Ottók bi-

rodalmával, inkább a Karolingok régi birodalmára emlékeztetett. A *missing link*-et, a hiányzó láncszemet tehát máshol, valószínűleg a 9. századi Morvaországban kell keresni.

A *gens Bohemannorum* a 9. század folyamán meglepően sikeresen tudta kivédeni Nagy Károly és utódai állandó nyomását, ezzel kapcsolatban meg kell azonban jegyezni, hogy – különösen 871 után – Szvatopluk morva birodalma a csehek segítette. Szvatopluk azonban úgy 882 körül megvonta támogatását, amikor Bohemiát közvetlenül uralma alá sikerült hajtania. A csehek fejedelmeit érintetlenül hagyta, csupán kiválasztott egyet közülük, Přemysl Bořivojt, mint kizárólagos képviselőjét Csehországban. Megkereszteltette és nyilvánvalóan ő lett keresztapja, ami által – a bizánci császárokhoz vagy Nagy Károlyhoz hasonlóan – mintegy szellemi rokonává vált. Szvatoplukkal a háta mögött Bořivoj nyugodtan megerősödhetett, kisfejedelemből autokratikus uralkodóvá vált, jóllehet uralma csak kicsiny közép-csehországi fejedelemségére terjedt ki. Fia és utódai szervezték azután meg a Přemysl-területeket, morva minta szerint, kis állammá. Ekkoriban alapították Prágát kimondottan azzal a szándékkal, hogy az új állam központja legyen Csehország közepén.

A morva uralom ennek ellenére elviselhetetlenné vált a csehek számára, és amikor Szvatopluk 894-ben meghalt, ők voltak az elsők, akik leszakadtak a morva birodalomról. Amikor a cseh fejedelmek 895-ben Arnulf királyhoz fordultak, követségük élére egy bizonyos Vitislav mellé Bořivojt állították. Ezzel a Přemyslek hatalma oly mértékben megerősödött, hogy azt már nem lehetett megkérdőjelezni. Ezért sem véletlen, hogy a források 911-ben említik az együtt fellépő és cselekvő cseh fejedelmeket utoljára. Ezután már csak a Přemyslek azok, akik a csehek nevében lépnek fel, mialatt a többi fejedelem saját „birodalmá”-ban uralkodik. A bajorokkal kötött szerződést a csehek az egész 10. század folyamán betartották, különösen miután az új veszélyes ellenség, a szászok felbukkantak, akik röviddel azelőtt, 906-ban, verték szét a szorbokat, akikről Ludmila, Spytihněv és Vratislav anyja származott. A szászok ekkor a hevelleket fenyegették, amire a csehek szövetséget kötöttek azokkal, amit Drahomíra és Vratislav 906. évi esküvőjével pecsételtek meg.

Megint ehhez az évhez értünk, ami bizonyára nem a véletlen műve: ez az év valóban jelentős volt. Az esküvői vendégek számára bizonyosan jó hír lehetett, hogy a prágai várban kitudódott: a cseh fejedelmek szabad átvonulást engedélyeztek a dalemincok számára, akik a szászok ellen a magyarokat hívták segítségül. A magyarok két alkalommal, 906-ban és 907-ben fel is használták ezt a lehetőséget. Ezekkel az évekkel kezdődik Szent Vencel életének története is. A róla írt legendák – mintegy szent mivoltának jeleként – azt a tényt emelik ki, hogy hétéves kisgyermekként egy püspök nyírta le haját. Ezt a homályos részletet legalábbis úgy lehet értelmezni, hogy vagy egy „Nother” nevű püspök, vagy egy püspök a jegyzőjével (= *Notar*) szerepelt a szláv nyelvű szövegben (*jeter*). A szlavisták hosszú ideje tartó vitája lezárult, amikor valóban rátaláltak a szóban forgó püspökre. II. Nother veronai püspökről van szó, aki 915-től 928-ig volt hivatal-

ban. Hogyan kerülhetett egy veronai püspök a teljesen jelentéktelen, a keresztény világ szélén fekvő Prágába?

A válaszadónak figyelembe kell vennie, hogy Verona 896 óta Berengár király *regnum Italiae*-jének fővárosa volt. Arnulf császár egy alkalommal, 898-ban, a magyarokat is felhasználta ellene, Berengár azonban kibékült velük, és hú szövetségesüknek bizonyult. Egy másik szövetségesre Bajorországban talált rá. Amikor 905-ben vereséget szenvedett Provence-i Lajos császártól, Bajorországba menekült, majd onnan kisvártatva Liutpold bajor herceg haderejével az oldalon tért vissza, meghódította Veronát, majd az egész birodalmát visszaszerezte. Ekkoriban adhatta Liutpold fiának feleségül a leányát, ami megnyitotta Arnulf számára az – egyelőre csak távoli – lehetőséget az itáliai hatalom megszerzésére. Arnulf 907-ben herceg lett, de majdnem a királyéval azonos hatalommal, és amikor Gyermeke Lajos halálával a keleti frank királyság formálisan is megszűnt létezni, nem állt érdekében részt vállalni a keleti frank hercegségek ügyeiben. Frank Konrád 911. évi királlyá választását gyakorlatilag teljesen figyelmen kívül hagyta, 914-ben pedig nyílt harcra került sor közöttük. Arnulf vereséget szenvedett, és feleségével együtt menekülnie kellett. A források szerint a magyaroknál talált menedékre, de bizonyára Berengárral, felesége apjával is kapcsolatban maradt, aki szintén osztozott a száműzetés sorsában vele. A következő évben Karintiából kiindulva kísérletet tett arra, hogy visszafoglalja Regensburgot, de kudarcot vallott. Csak 917-ben járt sikerrel: a bajorok lelkesen fogadták, mint a *regnum Baiuvariorum* – és nem *Theutonicorum* – uralkodóját.

Mindezen események közepette, 915-ben, a prágai Mária-templom oltárának lépcsőin vágta le ünnepélyesen Nother püspök a kis Vencel hajját. Ugyanebben az évben a csehek – Brémai Ádám tudósítása szerint – részt vettek a magyarok Szászország elleni hadjáratában. Ezt a hírt nemigen akarták elhinni, mert nehezen tudták elképzelni, miként lehetett éppen a cseheket egy ilyen kalandos vállalkozásra rávenni. Ha azonban Arnulf és cseh szövetségeseinek bonyolult helyzetét figyelembe vesszük, komolyan kell vennünk Ádám közlését, s Nother személyében Berengár és Arnulf követét kell látnunk, aki talán egy magyar követséget kísérhetett Prágába. Világos, hogy mit akartak a magyarok elérni: a csehek támogatását a szászok elleni hadjáratához, akik a cseh Vratislav és a hevell Drahomíra legveszélyesebb ellenségei voltak. Mi volt Nother feladata ezen az úton, nem tudjuk bizonyosan, de bizonyos, hogy Arnulf ügyéről volt szó, aki ellen éppen az összes bajor püspök fenekedett. Ez lehetett az oka annak is, hogy az illetékes püspök, Regensburgi Tuto nem akart Prágába jönni, ezért vették igénybe egy idegen püspök szolgálatait Vencel ünnepélyes hajnyírásához. Néhány későbbi magyar forrás szerint azonban Vratislav nem barátja, hanem éppenséggel ellensége volt a magyaroknak. Kézai Simon és a 14. századi magyar krónikakompozíció – mindkettő a 11. század végi, elveszett *Gesta Hungarorum*-ra vezethető vissza – arról tudósítanak, hogy a magyarok a pannóniai honfoglalást követő hetedik évben megtámadták Cseh- és Morvaországot, és azok *dux*-át, Vratislavot csatában ölték meg (Kézai Simon szerint), avagy pedig békét kötöttek vele (így a krónikakompozíció). Ehhez járul a nevezetes Anonymus közlése,

aki a honfoglaló magyarok és a csehek közötti határkijelölésről beszél a Morva folyónál, ahol Árpád fia, Zolta lett volna jelen, és egyben a csehek uralmáról beszél „Nyitra dukátus”-ban, ahol helytartóként Zobor (*Zubur*) már a magyar honfoglalás előtt uralkodott. Néhány történész újra és újra megkísérelte, hogy ezekből a képzelet világából származó adatokból valami felhasználhatót gyúrjon össze, természetesen minden különösebb siker nélkül. Elegendő ennek a tudósításnak az összefüggéseit például Kézainál (cap. 34.) megnézni. Összefoglalja a magyarok honfoglalást követő tetteit, még hozzá oly módon, hogy először Vratislavot győzték le, majd Karintiában a meráni herceggel harcoltak volna (amilyen méltóság ebben az időben még nem is létezett), majd Konrád császár magyarok ellen vezetett hadjáratáról tudósít. Ez utóbbi adat kétségkívül II. Konrád császárra vonatkozik (1024–1039) és nem I. Konrádra (911–918). A két Konrádot itt éppúgy ok nélkül keveri össze, mint a cseh Vratislavokat, az elsőt (915–921) a másodikkal (1061–1092). Ha hinnénk ezeknek az adatoknak, az azt jelentené, hogy Spytihněv, illetve még inkább Vratislav az irányítást nélkülöző Morvaországot a Nyitra-vidékkel együtt elfoglalta volna. Ez szóba sem jöhetett, hiszen egy ilyen vállalkozásra a kicsi közép-csehországi fejedelem képtelen lett volna, és a többi cseh fejedelemmel legfeljebb egy-két zsákmányszerző portyára tudott volna megegyezni, semmiképpen nem kiterjedt területek tartós elfoglalását megszervezni.

A csehek és a magyarok kétségkívül I. Boleszló alatt lettek először szomszédok. 950 körül írta Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár, hogy Boleszló tartományai hosszában határosak a magyarokéval. Ez annak a nagy expanciónak volt eredménye, amelyet Boleszló 935 után indított meg. Iránya megegyezett az arab Spanyolországtól Kazárföldig húzódó nagy, Európát átszelő kereskedelmi útéval, amelynek ez a szakasza Prágából kiindulva Észak-Morvaországon át – Olomouc köztes állomással – Krakkó és Kijev felé tartott. Boleszló Szilázia elfoglalásával egyúttal megnyitotta az utat a balti kereskedelem számára, az Odera mentén Wolyinig, az Odera-torkolat nagy kikötővárosáig. Hatalmas anyagi javak felett rendelkezett Morvaországban, amelynek segítségével ütöképes hadsereget tudott szervezni, amelyet aztán az állandó háborúk hozta nyereségből tartott fenn. A felügyelete alatt tartott kereskedelemről (amelyben Boleszló maga is tevékenyen részt vett) származó jövedelemmel kombinálva ez addig soha nem látott hatalomhoz segítette. 935-ben a cseh fejedelemségek likvidálásával kezdődött ez a folyamat, amely után kiépült a területi igazgatás rendszere, aztán sor került Morvaországra is. Boleszló azonban nyilvánvalóan került a magyarokkal való konfrontációt, ezért meg sem próbálta Morvaország déli részét elfoglalni, amely akkoriban valószínűleg senkiföldje, vagy legalábbis érzékeny határvonala volt. A tulajdonképpen Észak-Morvaországgal igényt emelt a jablonkai és az olszvai hágókkal határos *provincia Wag* területére, de az ettől délre fekvő vidékekre nem, pedig azok is az egykori Moimirida Morvaország örökségéhez tartoztak. Ez azt jelenti, hogy a Vág középső és felső folyásánál fekvő terület nem volt akkoriban vita tárgya a magyarokkal, hiszen azt a magyarok nem foglalták el.

Kis-Lengyelországban és Galíciában, a Krakkótól és Przemysltől keletre fekvő területen minduntalan Bíborbanszületett Konstantin fehér horvátjait próbálták lokalizálni. Ezt ma már meghaladottnak tekinthetjük. Ezek a fehér horvátok eredetileg a horvátok törzsével voltak azonosak, amely a 9. század utolsó negyedében tűnt fel a forrásokban, hogy onnan 950 körül újra eltűnjön. A törzs szálláshelyeit nehéz meghatározni, bizonyos csak annyi, hogy nem jöhetnek szóba a kis-lengyel területek. Valószínű, hogy valahol Sziléziában vagy még inkább attól északra, Szilézia és Nagy-Lengyelország között kell keresni. Ezek a horvátok nyilvánvalóan I. Boleszló terjeszkedésének áldozataivá váltak. Bíborbanszületett Konstantinnál a Boleszló uralma alá tartozó területekkel együtt tűnnek fel. Ez érthető, hiszen a területnek nem volt neve, „cseh” biztosan nem volt. A legtalálóbban Ibrahim ibn Jakub fogalmazott, aki Boleszlót Prága, Csehország és Krakkó „városok” királyának titulálta. Ilyesféle „segédképződmény” lehetett mint *pars pro toto* „Fehér Horvátország” is.

Konstantin azt írja, hogy ezek a „fehér horvátok” különösen jó kapcsolatokkal bírtak a „törökök”-kel, vagyis a magyarokkal, mégpedig olyannyira, hogy kölcsönösen házasodtak is egymással. Ez hihetőnek tűnik, hiszen éppen Csehországban található feltűnően sok ómagyar emlék a 10. századból, amelyeket – néhány bizonytalan esettől eltekintve – semmi esetre sem értelmezhetünk katonai akció nyomaiként. A legvalószínűbb, hogy a cseh elitréteg és a magyarok békés kapcsolatairól van szó, beleértve ebbe a házasságokat is. Ez megfelel a magyarokkal szembeni feltűnő tartózkodásnak is, amely Boleszló politikájában világosan megfigyelhető. Jóllehet jelentékenyen részt vett a 955. évi Lech-mezei csatában, de hogy ennek lényege pontosan miben állt, az a forrásokból nem derül ki egyértelműen.

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy Morvaországról volt szó, és arról a feltevésről, amely szerint Boleszló a magyarok Lech-mezei vereségét arra használta ki, hogy Morvaországot elhódítsa a magyaroktól. Ennek semmi értelme nem lett volna, hiszen a magyarok minden valószínűség szerint soha nem foglalták el a mai Morvaországot. Mindaz, amit erre vonatkozólag a legkülönbözőbb szerzőknél olvasni lehet, ma már tarthatatlan. Többnyire egyszerű értelmezési hibákkal találkozunk, mint például a dél-morva vár, Breclav-Lundenburg esetében, amelyet a források *Laventenburg*ként említenek, s amelyben Árpád fejedelem fiának, Leventének nevét vélik felfedezni, jóllehet ez esetben egy kifogástalan szláv névről (*Lovata*) van szó, méghozzá olyan formában (az első szótagban szereplő „a” hang a későbbi „o” helyett), amely csak a 9. század közepe előtt lehetséges. A név a nagymorva Pohansko várra vonatkozik, amely Nagy-Morvaországgal együtt megsemmisült, és nem a mai Břeclav városra, illetőleg annak várára, amelyet Břetislav fejedelem alapított valamikor 1020 után. Ugyanez érvényes Brno (Brünn) város nevére, amelyben egyesek a magyar Barany törzsnév visszhangját látták. Itt is kifogástalan szláv névvel van dolgunk, amelynek egyszerűen „mocsaras hely” a jelentése. Ami a régészetet illeti, meg kell állapítani, hogy bár az ómagyar nyomok nem hiányoznak Morvaországban, mindazonáltal nem olyan sok van belőlük, mint Csehországban. Morvaországban nem találni a döntő bi-

zonyítékokat, például ómagyar sírokat. Minden arra utal, hogy Dél-Morvaország senkiföldje volt, amelyben néhány helyi fejedelem tudta tartani magát, hogy aztán Vitéz Boleszló oldalán katonailag lépjenek fel a csehek ellen. Valószínűsíthető azonban, hogy a magyarok érdekszférájukba tartozónak tekintették ezt a területet, és hogy Boleszló ezt tiszteletben is tartotta, mind 955 előtt, mind utána is, amikor megszűnt a magyar veszély.

Amikor az arab–zsidó kereskedő, Ibrahim ibn Jakub 961–962-ben vagy 965–966-ban (mindkét évszám lehetséges) meglátogatta Prágát, az ottani óriási piac összes kereskedelmi kapcsolatát gondosan feljegyezte. Sajnos csak hiányosan ismerjük a kordovai kalifának készített jelentését, s ezek a később keletkezett töredékek nem mindig megbízhatóak. Az egyik ilyen közismert és a kutatásban általánosan használt kivonat a „magyar kapcsolat”-ról azt mondja, hogy Magyarországról moszlimok, zsidók és magyarok járnak Prágába. Ez azt jelentené, hogy a Hvárezmből való zsidók, akikről Magyarországon a 11. század óta tudunk, már ekkoriban itt telepedtek le. A jelentés egy másik, a hatvanas években felfedezett változata nyilvánvalóan pontosabban ír arról, hogy Prágába „a törökök országaiból és az iszlám országaiból törökök és zsidók” érkeztek, tehát a török-magyarok Magyarországból és a zsidók az iszlám országokból. A magyarok, akik a prágai piacot rendszeresen látogatták nem hivatásos kereskedők lehettek, hanem inkább a rabszolgák beszállítói, hiszen a prágai elősorban rabszolgapiac volt. Ez a kapcsolat fordított irányban is működött: legalábbis a 11. században Magyarország Csehország számára par excellence rabszolgafelvevő-piac volt, a „Magyarországba történő eladás” a súlyos büntettek általános büntetésének számított. Egy rabbinikus tekercs tárgyalja két zsidó ifjú esetét, akiket 1018 körül, valahol Przemysl mellett Vitéz Boleszló emberei foglyul ejtettek. Egyiküket egy prágai zsidó eladta Bizáncba, és később állítólag valóban látták az ifjút Konstantinápolyban. Jellemző Prága kiterjedt kapcsolataira az ún. kazár levelezésben ránk maradt történet is. Egy alkalommal – I. Boleszlónak a kalifa udvarát rendszeresen felkereső követségeinek egyikével – Kordovába érkezett két zsidó, akik nyilvánvalóan prágaiak voltak, Mar Saul és Mar Joseph. Fogadta őket Chazdai ben Schaprut, a kalifa zsidó titkára. Miután bevégezték küldetésüket, Chazdai szeretett volna tőlük információkat szerezni a kazárok zsidó királyságáról, ami már évek óta nagyon érdekelte őt. A prágai zsidók közölték vele, hogy sajnos nincsen közvetlen kapcsolatuk Kazárföld felé, csak emlékeznek arra, hogy egyszer egy öreg vak rabbi érkezett Prágába Kazárföldről. Azt javasolták ellenben Chazdainak, utazzon maga Kazárföldre és a király – tehát nem a közösség, hanem Boleszló maga – el fogja küldeni levelét a zsidóknak Magyarországra, ahonnan azt tovább közvetítik majd Bolgárföldre, a Volga középső folyásának vidékére. Onnan biztosan eljut majd a kazárokhoz, a Volga alsó folyásához. Egy másik (kicsit gyanús) forrásból az derül ki, hogy Boleszló végül más utat választott. Megbízta Jakob ben Elizer rabbit „Nemetz földről” – Bajorországból, két-ségkívül Regensburgból –, és az rögvest Kazárföldre utazott.

A héber levelezés Boleszlót „a Gebalimok királyaként” említi. *Gebal* itt a bibliai Byblos kereskedőváros héber nevét jelenti. A zsidók ezt a nevet jó okkal

használták Prága elnevezéseként. „A Gebalimok királya” tehát annyit tesz, mint „a prágaiak királya”. Más héber forrásokból tudjuk azonban, hogy Csehország szokásos elnevezése *Kanan* volt – „mert az ország lakói fiaikat és lányait minden nemzetnek eladták”. A Gebalimok tehát nem azonosak a Kánaánitákkal, Boleszló birodalma „prágai” és nem „cseh” birodalom – ugyanaz a „segédképződmény” ez, mint amelyet a fehér horvátok esetében is láthattunk.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a Přemysl „birodalom” maga is csak afféle „segédképződmény” lett volna. Legjobban I. Mieszko fogalmazta ezt meg, amikor a hatalma alá tartozó területet mint *civitas Schinesghe* [Gniezno] *cum pertinentiis* írta le. Boleszlónak ennek alapján *civitas Praga cum pertinentiis*-t kellett volna mondania, Prágai Államot „tartozékokkal”. Ezek a „tartozékok” óriási területek voltak, amelyek csak lazán kapcsolódtak a centrumhoz. Boleszló és utána Mieszko is azon fáradozott, hogy ezeknek a „tartozékoknak” szilárd körvonalakat adjon. Nem szigorúbb, hatékonyabb igazgatási rendről volt szó, ez utópia lett volna, sokkal inkább egyfajta identitásról. Vitéz Boleszló Lengyelországa nevet kapott a császártól – habár ez sokak számára meglepőnek és valószínűtlennek hangzik – a „Gnieznoi akták” nevében az 1000. évben. Az identitás további elemeit alkották a királyság és az érsekség, amelyek az újonnan „elnevezett” képződményeknek szilárd önálló helyet adtak az egyetemes császárságon és az egyetemes egyházon belül.

Magától értendően alkalmazzák a modern történetírók a „Csehország”, „Lengyelország” vagy „Magyarország” neveket nemzetekre vagy államokra, amelyek azonban akkor a valóságban nem léteztek, s használatuk jórészt csak – mint a „német birodalom” elnevezése is – a 19. századi nemzeti állam előrevetítése a 10. századba. Ezzel a gyakorlattal azonban eltakarjuk azt, ami az egész történetben valójában lebilincselő. Tudniillik – általánosságban megfogalmazva – a „civilizált” világ szélén élő, újonnan érkezettek küzdelmét azért, hogy kihasználják saját részüket, hogy beilleszkedjenek, de anélkül, hogy elbukjanak. Tény, hogy a két birodalom, a keleti Bizánc és a nyugati frank is csupán egy alternatívát kínált, tudniillik a leigázással történő beolvasztást. Ez a kereszténységre is érvényes volt. A birodalom szemszögéből ugyanis csak egyfajta krisztianizáció létezett, az, amelyik leigázással járt együtt. Amikor a történészek a birodalom missziójáról beszélnek – némileg képmutató módon –, többnyire éppen ezt a tényt hallgatják el. A kereszténység tudniillik egyrészt a jövevények hatalmi képződményeinek elengedhetetlen feltétele, másrészt azoban halálos fenyegetés is volt. Az egyetlen kiutat a megkeresztelkedés és egy saját egyház megszervezése jelentette. A jövevények uralkodói harcosaik segítségével viszonylag egyszerűen tiszta helyzetet teremthettek, de elismertetésüket, új államaik legitimitását már nem voltak képesek ilyen egyszerűen megteremteni. Ez utóbbi – mint az identitás jó része is – mint tudjuk, kívülről jön, s az eszmék és érdekek „nemzetközi” játékerében manifesztálódik. Amikor tehát az új államok az antik-keresztény világ ajtaján kopogtattak és a frank birodalom elutasította őket, más ajtót kellett keresniük. Mivel a keleti birodalom ajtaja, Bizánc éppúgy reménytelenül zárva volt, csak az egyházi autoritás, a pápa ajtaja maradt. Erre az útra lépett már

861-ben Rosztiszláv, amikor Rómában az érsekségért folyamodott. A sikert aztán 880 körül Szvatopluk ünnepelhette, aki országát Szent Péternek ajánlotta és ezért érsekséget kapott. Elsősorban ezért jutott az ő „nagy Morvaországa” megtámadhatatlan legitimitáshoz. A 10. században, hozzávetőleg 955 után, az összes közép-európai jövevény – a magyarokat is beleértve, akiknek esetében talán a 973. év a korszakhatár – ezzel a problémával találta szembe magát. A cseh I. Boleszlóról a történészek mindig azt írják, hogy püspökséget akart szerezni Prága számára. Ez nem igaz, hiszen két püspökséget akart, egyet Prágában és egyet Morvaországban – amely utóbbinak csak egy része volt ténylegesen a birtokában. Ennek oka kézenfekvő (bizonyítani e helyütt hely hiányában nem tudom). Morvaországnak volt püspöksége, még ha püspöke nem is, rendelkezett néhány templommal, ha romosakkal is, de csak elvéve hívekkel. Metód régi morva püspöksége volt ez tulajdonképpen. Boleszló számára ez fontos érv volt; hogy nem használták fel a római tárgyalásokon, ez megbocsáthatatlan hiba volt. Ehhez a régi püspökséghez azonban kiterjedt területek is tartoztak, amelyeket a 10. században a magyarok birtokoltak. Ezzel egy csapásra a magyar érdekeknél vagyunk, hiszen ebben az esetben a lukratív és magas presztízsű missziós jogok is szóba kerültek Magyarországon. Ezek persze kevésbé érdekelték Boleszlót: ő igazából a régi püspökséget akarta egyelőre új életre kelteni új püspök odarendelésével. Annál inkább érdeklődött a passauai püspök, Pilgrim. Érvelése az állítólagos lorchi érsekségre hivatkozva nem volt önálló, inkább a Boleszló próbálkozásaira történt rekcióként fogható fel. Pilgrim lorchi érseksége a morva érsekség hű kópiája volt (passauai függelékkal), jöllehet Pilgrim aligha számíthatott reálisan arra, hogy sikerül Passau jogait Morvaországra kiterjeszteni. Már inkább reálisnak tűntek igényei Magyarországgal szemben, de végül ezeket sem sikerült érvényesítenie.

A morva püspökséget, amelynek központja kétségkívül Olomouchban volt, valamilyen okból – hozzávetőleg az első püspök halála után – nem töltötték be, és valamikor 983 után a második prágai püspök, Szent Adalbert igazgatása alá került. Adalbert ezáltal óriási területi egység ura lett, amely azonban alig hozott nyereséget, s gyakorlatilag a missziós tevékenységre szorítkozott. A legendák hallgatnak ez irányú hivatali tevékenységéről, de betekintést adnak élénk kapcsolataiba, amelyeket a magyar udvarral ápolt. Közelebbit erről alig tudunk, biztosan csak annyit, hogy nem emelt igényt a magyar területek egyházi irányítására, amelyet pedig jogosabban megtehetett volna, mint Pilgrim. Két püspökségének határleírása, amelyet a híres 1086. évi oklevél tartalmaz, tiszteletben tartja a magyar határokat. Az írás mögött talán Adalbertnek az érsekségre vonatkozó terve álltak. Ha ez valóban így van, akkor viszont semmi esetre sem Metód érsekségének újjáélesztéséről, hanem egy teljesen új képződményről lenne szó, amely a cseh Boleszlók „birodalmá”-nak alapjaira épült volna fel.

Ez a birodalom azonban 989 után, amikor Mieszko felmondta a barátságot az első két Boleszlóval és egyúttal meghódította Sziléziát, valamint a krakkói területet, felbomlott. A minden állami expanzióra beállított hatalmi képződmény struktúrájába beprogramozott válság elemi erővel tört ki. Adalbert már a krízis

kitörésekor Rómába menekült, bizonyára nem morális megfontolásokból, amint azt a legendák elbeszélik, hanem politikai okokból. Hogy melyek voltak ezek, kiderült akkor, amikor Rómában kánoni hozzájárulását kellett adnia Mieszko kéréséhez, aki érsekséget kért a csehektől elhódított új területek számára. Feltűnő, hogy Mieszko Szvatopluk régi húzását ismételte meg, amikor ezeket a területeket – *civitas Schinezghe cum pertinentiis* – Szent Péternek ajánlotta fel. Hogy valóban e példát követte, azt az a tény is mutatja, hogy egyik fiának a Szvatopluk nevet adta. Ezért valószínű, hogy ezen gondolatok forrása Adalbert maga volt. Nem a történészek által önkényesen konstruált, a valóságban 995 előtt nem is létező rivalizálásról volt szó – amely a Slavnikidák és a Přemyslek között dúlt volna –, hanem egy nagyszerű, határokon átívelő, az egész közép-európai térségre kialakítandó új egyházi-politikai rend elképzeléséről – nem egy, hanem több egyenértékű identitásról. Látható, hogy már ekkor is arról volt szó, amit azután III. Ottó Adalbert sírjánál Gnieznóban Vitéz Boleszlóval, majd utóbb a magyar Istvánnal megvalósított. Csehország Adalbert számára csupán egy kockája volt ennek a határokon átnyúló elképzelésnek, ő ugyanis – neveltetése és addigi életútja miatt, amelyet „európai” környezetben tett meg – nem saját országa mértékében gondolkodott, hanem az egész kereszténység léptékében. Ezt részleteiben végigkövetni itt nem áll módunkban, annyit azonban talán megjegyezhetünk, hogy fennáll annak a lehetősége, hogy kapcsolatai Géza udvarához már 989 előtt is jelentékenyek lehettek ebben a vonatkozásban. Nem ő keresztelte meg ugyan Istvánt, de minden bizonnyal munkatársai voltak azok, akik István magyar egyházának úgyszólván keresztszülői lettek.

A csehek és magyarok, szerencsésükre, nem voltak hosszú ideig szomszédok a 10. század folyamán. Kapcsolataik ezért békések, sőt, akár barátiak is lehettek. Ha csehek be is avatkoztak magyar ügyekbe, azok Adalbert gondolatainak képviselői voltak. A csehek az 1000. év vesztesei voltak. A magyarok és a lengyelek megkapták királyságaikat és érsekségeiket, a csehek viszont üres kézzel álltak. Közép-Európa rendje ezzel kialakult a következő évszázadokra, mondhatni a mai napig. A Přemyslek, az Árpádok és a Piastok névtelen hatalmi képződményeiből államok, majd „politikai” nemzetek alakultak ki, s Európa közepének kialakult az arculata.

DUŠAN TŘESTÍK

BOHEMIANS AND HUNGARIANS IN THE 10TH CENTURY

Having briefly outlined the early history of the Bohemian principality, the study examines the first contacts between the Bohemians and the conquering Hungarians. As early as 915 the Bohemians are said to have joined a Hungarian campaign against Saxonia. The author refutes the information of later Hungarian chroniclers, according to which duke Vratislav would have been the enemy of the Hungarians. It was during the reign of Boleslav I that the Bohemians and the Hungarians became neighbours; the southern fringes of Moravia constituted a kind of „buffer” between the two spheres of influence. Accordingly, the hypothesis of some earlier historians, who maintained that

prince Boleslav profited from the defeat of the Hungarians at the Lechfeld to occupy Moravia, should be rejected. The great number of ancient Hungarian objects in Bohemia even hint at possible marriages between the elites of the two peoples. The Jewish–Arab merchant, Ibrahim ibn Jakub wrote in the 960s that Muslims, Jews and Hungarians frequented the fair of Prag from Hungary. The Hungarians in question seem in fact to have traded with slaves, and not only sell but also purchased in Prag.

After 955 both peoples faced the same problem: with the adoption of Christianity and a regular Christian hierarchy to avoid the subjection to either of the two great empires. Boleslav wanted to establish two bishoprics: one at Prag, and the other for Moravia as a successor to the old Moravian diocese of Methodius. After 983, however, the Moravian bishopric was subjected to Adalbert, bishop of Prag, the territory of whose diocese respected the Hungarian frontiers. Yet Adalbert was thinking in much more universal terms than those represented by the Bohemian principality, and this explains his outstanding role in the birth of the new Christian states of Poland and Hungary. In this respect the Bohemians were the „losers” of the day: unlike the Poles and the Hungarians, they were left without an independent Christian church.